

h
HUIS
VAN
HILDE

Archeologiecentrum
Noord-Holland

Vier op een rij

De tweede Beemster molen uit de Draaioordergang

Droge voeten in Noord-Holland

Het is niet vreemd om een verhaal als dit te beginnen met een korte schets van het natte landschap van Noord-Holland. Niet voor niets hebben de mensen die hier woonden in de loop van de eeuwen hun best gedaan om droge voeten te houden. Het zag er hier in de middeleeuwen en ver daarvoor namelijk compleet anders uit dan nu. Wie een kijkje zou kunnen nemen in het Noord-Holland van de 15de eeuw, zou een onherkenbare hoeveelheid meren en waterplassen tegenkomen. Je zou er al snel achter komen dat de mensen van toen zich continu moesten wapenen tegen binnendringend (zee)water.

Na de laatste ijstijd, waarin Nederland gedeeltelijk onder een dikke laag ijs verdwenen was, was er in Noord-Holland een glooiend landschap ontstaan waarin de zee vrij spel had. In de eeuwen daarna vormden zich duinen in dit gebied, en rivieren mondden er uit in zee. Toen in de loop van de tijd de brede riviermondingen zich uiteindelijk deels sloten, kon de zee minder goed binnenstromen, maar het water in het binnenland kon ook niet meer goed weg. In deze natte omgeving ontstond veel veenvorming. Er vormden zich nu ook zoetwaterstromen en meren. De zoetwatermeren die waren ontstaan in het midden van Nederland (die bekend

staan als het Flevomeer) werden langzaamaan steeds groter. Tussen het huidige Vlieland en Terschelling stroomde rond het begin van de jaartelling de (zoute) Vliestroom richting het (zoete) Flevomeer. Een deel van het veen werd hierdoor opgeruimd en weggeslagen waardoor het Almere, de latere Zuiderzee, ontstond. Een vaak veranderend en onbetrouwbaar landschap was het dus.

→ Het landschap van Noord-Holland rond 100 na Christus met de bekende vindplaatsen gemarkeerd.

De Bamestra en de Purmer

Tussen 900 en 1200 wordt vrijwel dit hele natte veengebied door mensen bewoonbaar gemaakt. Vanuit een kleine veenstroom die de naam Bamestra droeg, ontgonnen de inwoners van dit gebied al vanaf de negende eeuw het veen. Op die manier maakten de mensen destijds van een natte omgeving bewoonbaar land. Het land werd ook geschikt gemaakt voor agrarisch gebruik. Alleen, door de ontwatering van het veen klinkt de bodem in en daalt aanzienlijk. Dit maakte het land opnieuw kwetsbaar voor overstromingen vanuit de Zuiderzee. In de 12de en 13de eeuw werden grote delen van het veen weggeslagen. Er wordt daarom op dat moment een begin gemaakt met de aanleg van dijken zoals de Westfriese omringdijk. De Bamestra groeide in de middeleeuwen uit tot een ware binnensee waardoor de Beemster, de Purmer en het Wijkermeer ontstonden. Deze meren breidden zich in de loop der eeuwen steeds verder uit. De groei van de meren, gepaard met stormvloed (in 1552, 1566 en 1570) maakten het leven in Noord-Holland een uitdaging, want bijna met iedere storm werd er meer van de landerijen weggeslagen.

[Inklinken (ook wel kort klink) is het proces waarbij grond aan volume afneemt door verdroging of onttrekken van grondwater, bijvoorbeeld door het bemalen voor een polder. Wanneer de grond weer natter wordt kan de grond trouwens ook weer op zwellen. Iets om rekening mee te houden bij inpoldering.]

Hoe het avontuur met de meren begon

Toen in een mooie zomer ergens in het midden van de 16de eeuw de jonge Graaf van Egmond (hij was toen 24 jaar oud) twee kleine meertjes, het Kromwater en het Kerkmeer in

Noord-Holland liet omdijken en droogmalen, was dat een bijzondere gebeurtenis. Deze kleine drooggemalen meren

↑ Alkmaar met de Achtermeer, 1573. Het allereerste meer ter wereld dat werd drooggemalen was het Achtermeer. Detail uit een kaart van Louris Pietersz.

waren namelijk een van de eerste droogmakerijen van Nederland en waarschijnlijk zelfs van de hele wereld. Het werd gedaan met gebruik van windmolens en een waterrad die het water omhoog schepten, een techniek die tot dan toe nog nauwelijks werd toegepast. Het was zeker iets wat navolging kreeg, want een halve eeuw later werd de Beemster drooggelegd met dezelfde techniek.

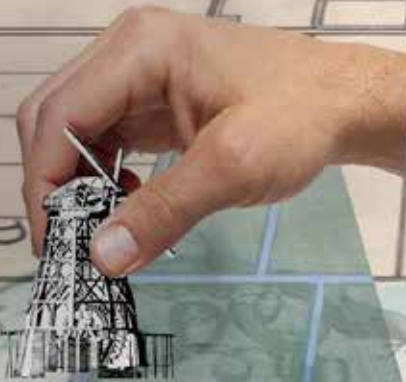
De Beemster is overigens een hoogstandje van een molenbouwer die luisterde naar de naam Jan Adriaanszoon. Hij werkte het idee van de Beemster uit en overtuigde onder andere Dirck van Oss en enkele Amsterdamse kooplieden van de mogelijkheden. Want terwijl in de 16de eeuw vooral de edellieden initiatiefnemers waren voor droogmakerijen, veranderden de opdrachtgevers in de 17de eeuw. Nu waren steeds vaker rijke kooplieden geïnteresseerd om te investeren in droogmakerijen. Zij financierden deze werken vaak door middel van aandelen. Zij konden zo nóg meer geld verdienen aan nieuwe landbouwgronden als het water eenmaal was weggepompt. In 1609 werd begonnen met het droogleggen van de Beemster. Als eerste stap werd de Beemsterdijk aangelegd, rondom de toekomstige polder. Vervolgens waren er veel molens nodig om de klus te klaren. Jan Adriaanszoon was verantwoordelijk voor de bouw en de plaatsing van de molens langs de 42 kilometer lange dijk. Het

droogmalen verliep overigens niet altijd soepel. Een storm en watersnood zette het droog gepompte land in 1610 gewoon weer onder water. Maar, vol goede moed werd de inpoldering daarna opnieuw ter hand genomen.

Er werden tijdens het droogleggen ook molens bijgeplaatst. Hoewel men aanvankelijk in 1608 was begonnen met 21 poldermolens, stonden er in 1612 al 43, en na de drooglegging werden er nog meer bijgeplaatst. Het droogleggen was een groot succes. Gedurende twee jaar maalden onafgebroken de windmolens langs de randen van het meer de Beemster droog. Toen op 19 mei 1612 de Beemster droogviel was dat reden voor een feest. Jan Adriaanszoon kreeg voor zijn werk zelfs de bijnaam Leeghwater mee; de naam waaronder hij eeuwenlang bekend zou blijven. En wat een investering is de Beemster gebleken! Al binnen dertig jaar na de drooglegging was de Beemster één van de meest voortvarende delen van ons land geworden met een gigantische uitbreiding van boerderijen en met name ook van buitenplaatsen. Want dat laatste was zeker ook een motivatie geweest van de kooplieden die opdracht gaven tot het droogmaken van het meer....

→ De Beemster situatie voor en na de inpoldering.

Beemster buitens

Natuurlijk waren er verschillende redenen (uitbreiding van de landbouwgronden met 7200 hectare en de strijd tegen het water) om het meer droog te leggen, maar één van de motivaties achter de Beemster droogmakerij was ook de mogelijkheid voor de inrichting van het land geweest. Eenmaal droog werd het land optimaal ingericht met een toenmalig schoonheidsideaal in gedachten. In 1611 werd door de bestuurders van het waterschap opdracht gegeven de perfecte kaart voor de polder de Beemster op te stellen. De Beemster werd ingericht in zes vierkanten, elk weer onderverdeeld in langgerekte kavels. Elke kavel (van 180 bij 900 meter) was aan de ene kopse zijde verbonden met een weg, terwijl het aan de andere zijde grensde aan een vaart of een sloot. Zo kon men de landerijen zowel over de weg als via het water bereiken. De aan- en afvoer van goederen kon

nog steeds over het water plaatsvinden, zoals dat altijd al het geval was geweest in Noord-Holland en de steden waren op deze manier gemakkelijk en snel te bereiken. Omdat de kavels in grotere vierkanten waren verdeeld, leverde dit een grid op dat leek op de stratenplannen van Renaissance steden en de klassieke oudheid. Dit was met opzet zo gedaan. Dat werd in die tijd gezien als de ideale indeling van een landschap en mede om die reden is de Beemster bijzonder. In traktaten – de officiële documenten die uit die tijd stammen – blijkt dat orde, regelmaat en harmonie de leidende principes van de architectuur en landschapskunst waren. In de Beemster ontstond nu een perfect patroon van vierkanten van wegen en waterwegen. Vrijwel direct na de drooglegging werden de kavels naar rato verlot onder diegenen die hadden meebetaald aan deze gedurfde onderneming van Jan Andriaanszoon Leeghwater. De verloting vond plaats op 30 juli 1612 op het Slot van Purmerend.

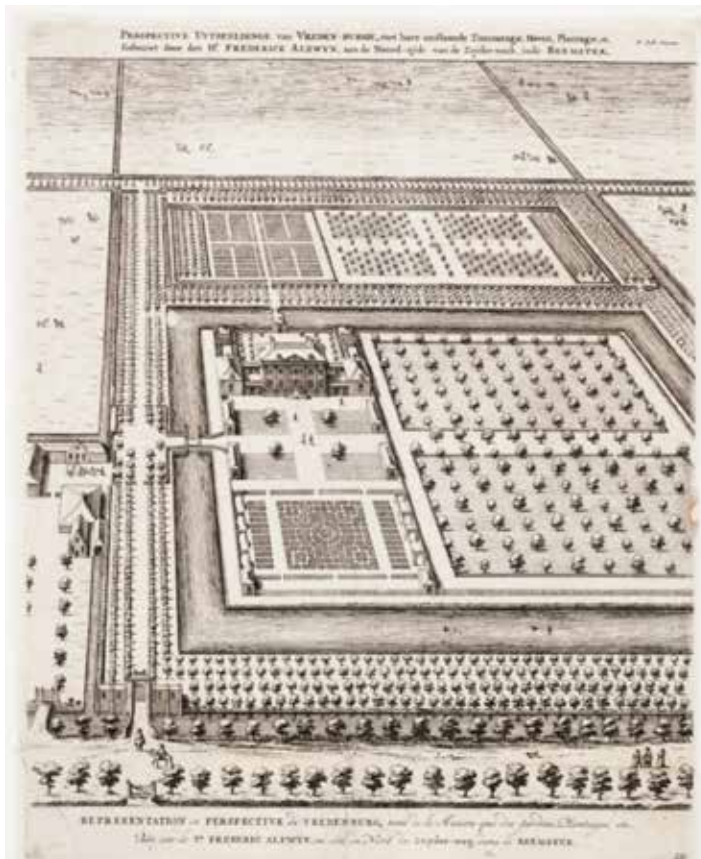

↑ De toegangspoort van Zwaansvliet, een Beemster buiten.

Nederlanders, met name de elite van Amsterdam, maar ook buitenlanders maakten al snel recreatief gebruik van dit landschap. Het perfect symmetrische landschap werd het decor van buitenplaatsen, grote huizen waar in de zomer gebruik van werd gemaakt. Er werden hier uiteindelijk meer dan 50 buitenplaatsen met siertuinen aangelegd, compleet met theekoepels en oranjeëen. De high society van Nederland was er in die tijd te vinden, tot men aan het eind van de achttiende eeuw uitgekeken raakte op de Beemster en bijna alle landgoederen geleidelijk aan verdwenen.

[Toen in de zomer van 1669 de Goorthertog van Toscane – Cosimo de Medici – de Beemster bezocht, bejubelde hij dit als het mooiste landschap dat hij in ons land was tegengekomen. Er werden zelfs lofliederen geschreven op de Beemster, zoals dit deel van een lofdicht op de Beemster van Joost van den Vondel: "Men danst, men banketteert in 's Koopmans rijke buurt. Hier lacht de goude tijt, in lieve lustprieelen."]

→ Wandtegel afkomstig uit de Leeuwenplaats, Midden Beemster.

↓ De molen van Leeghwater met waterrad. Uit het 'groot volkomen molenboek'.

← De plattegrond van Vredenburg met tuinen in vogelvlucht uitgebeeld. Het laat goed de rechthoekige kavels zien.

Herwaardering van de Beemster

Het feit dat de Beemster minder populair werd onder de rijke kooplieden had te maken met het feit dat men rond 1770 anders over de beleving van de natuur ging nadenken. Men streefde er voortaan naar meer vrije natuur in tuinen te beleven en daarmee verdween de interesse in het geometrische landschap van de Beemster. Landgoederen werden verlaten en gesloopt tot er uiteindelijk nog maar een paar restte. In de periode tussen 1750 en 1810 waren de meeste buitenplaatsen al verdwenen, want in 1800 telt de Beemster er nog maar tien.

En hoewel de interesse voor de buitenplaatsen vanaf dat moment verleden tijd was, maalden de molens nog steeds dagelijks water uit de polder, want wie het land droogmaakt moet dat blijvend onderhouden anders loopt een polder opnieuw onder.

Uiteindelijk vervingen stoomgemalen de molens en zo verdween in de vorige eeuw ook de laatste molen van de Beemster droogmakerij. Maar, ondanks het verlies van interesse en het ontstaan van nieuwe technieken, bleef de verkaveling van de Beemster nagenoeg intact. Dat was dan ook de reden dat de Beemster met haar beroemde geschiedenis op de UNESCO werelderfgoedlijst is geplaatst. Deze officiële internationale erkenning kreeg de polder in 1999. In het besluit van het World Heritage Committee wordt de Beemster als volgt genoemd: "a masterpiece of creative planning, in which the ideals of antiquity and Renaissance were applied to the design of a reclaimed landscape," een meesterwerk van creatieve landinrichting.

Vier Draaioorder molens

Toen de Beemster nog een meer was, was er aan de rand van het meer een plaats die op kaarten uit die tijd staat aangemerkt als het "draaioord" of het "draeij oort". Mogelijk was dit een plek waar zeilschepen konden draaien of laveren. Deze naam op de kaart is de naamgever aan een serie molens die bij de droogmaling van de Beemster een rol heeft gespeeld. Op deze plek werden uiteindelijk vier molens gebouwd, hoewel niet allemaal in één keer. Aanvankelijk waren er slechts twee molens die op die plaats het water uit de polder omhoog maalden. In de loop van de tijd werden er nog twee molens bijgeplaatst. Eén ervan werd er bijgebouwd in 1613 en de laatste werd toegevoegd in 1632. Nu was er een systeem van viertrapsbemaling gerealiseerd. In vier trappen werd het water uit de polder omhoog gemalen tot het in de

↑ De plek waar 'onze' molen heeft gestaan. Uitsnede van de kaart op pagina 5.

ringvaart kon worden gepompt. Alle vier de molens werden in de loop van de vorige eeuwen overigens ook weer afgebroken. Zo weten we bijvoorbeeld dat op 9 september 1880 de verkoop plaatsvond van het werkhout, het brandhout, het metselsteen en het andere puin van de laatst gebouwde Draaioorder molen; de molen waar dit verhaal over gaat.

↑ Het Rijpergang (de laatste gesloopte poldermolens in de Beemster) . Zo zal de Draaioorder viergang er ongeveer uit hebben gezien.

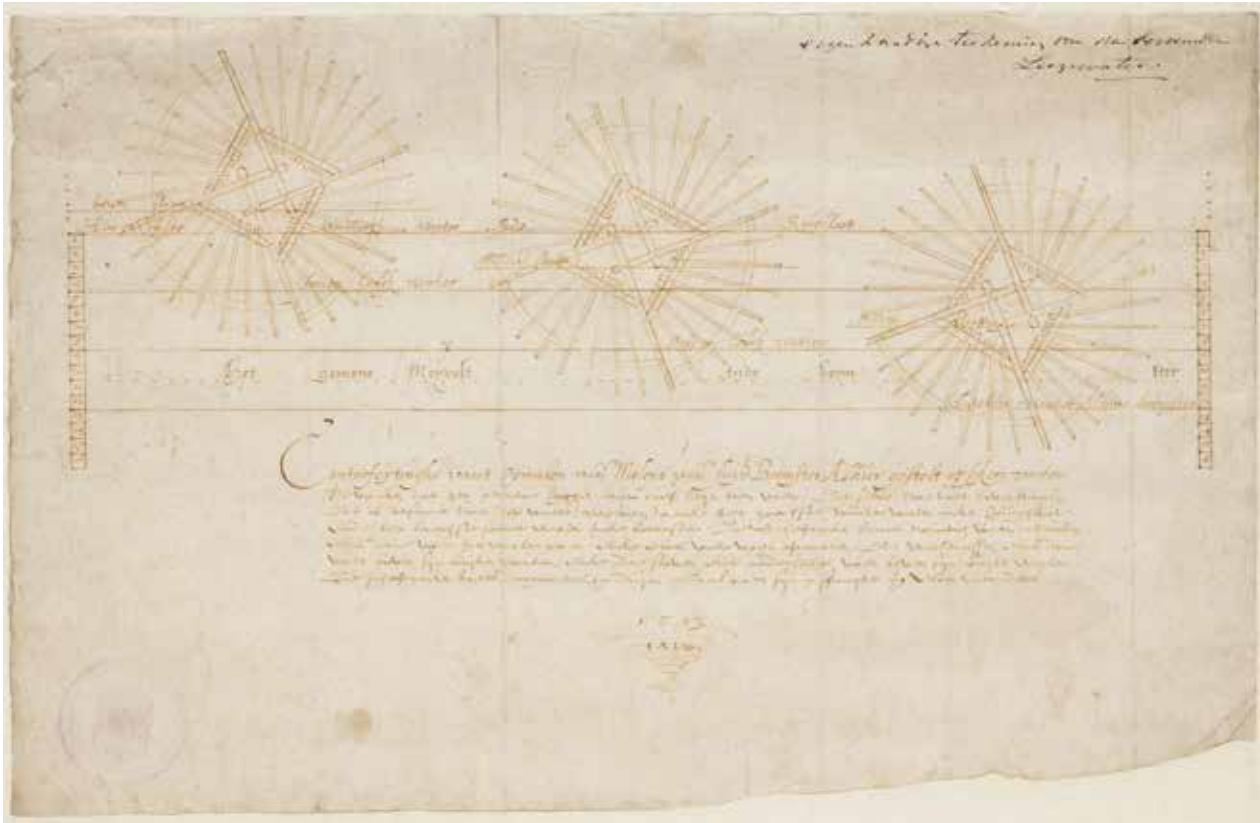
Weinig in het landschap herinnert ons vandaag nog aan het feit dat op die plek ooit vier molens dienst deden bij het drooghouden van de Beemster. Sterker nog, half over de plaats waar één van de vier molens stond, loopt nu zelfs een weg (de N244). Voor de provincie Noord-Holland was er met de verbreding van de N244 genoeg reden om een archeologisch onderzoek uit te laten voeren om te zien wat er van de molen in de grond nog restte. Omdat we in Noord-Holland zo weinig over hebben van de buitenplaatsen of de molens van de Beemster droogmakerij, waren archeologen vol verwachting over de mogelijkheden die deze opgraving bood. Archeologisch gezien zijn molens helemaal nog niet zo goed onderzocht, veel interesse in de zogeheten nieuwe tijd was er tot voor enkele jaren geleden nog niet in de archeologie. Des te meer reden voor de provincie om hier werk van te maken. En dat is gebeurd!

Eén van de vier Draaioorder molens, de tweede op rij die als laatste is gebouwd, werd in maart en april van 2017 opgegraven, samen met de waterloop en delen van het erf waar ooit verschillende generaties molenaarsfamilies leefden. Door dit onderzoek weten we inmiddels veel meer over deze 'achtkantige bovenkruier' poldermolen.

Ook kregen we inzicht in het bestaan van de molenaarsgezinnen, met name over de gezinnen die hier leefden in de 17de eeuw. De uitgebreide publicatie over het onderzoek is beschikbaar in de reeks Noord-Hollandse archeologische publicaties (nummer 9- Een Beemster poldermolen).

← Zo beelde men vroeger de molenaar uit, is hij lui of werkt hij juist hard?

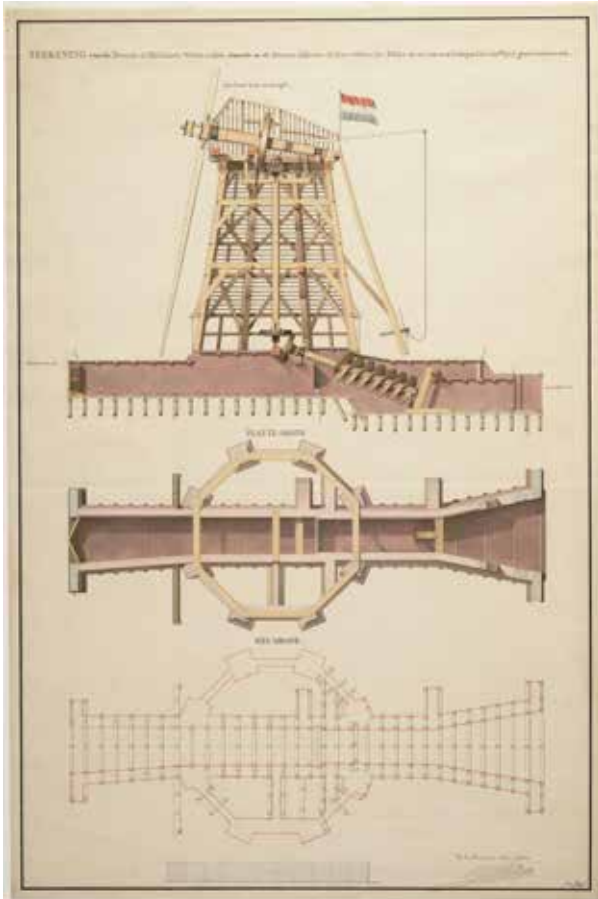

Vervijzeling en andere technieken

De poldersteek die in de 16de eeuw was bedacht, was per octrooi in 1532 vastgelegd. De techniek was uniek voor Nederland en voor de wereld en bleef lange periodes ongewijzigd. Pas in de negentiende eeuw werden in deze poldermolens veel schepraden vervangen door zogeheten vijzels. Zo zijn veel molens in die tijd 'vervijzeld' zoals dit proces heette, waarbij de molen werd verbouwd en de oorspronkelijke raden werden vervangen door een schroefrad. Bij het vervijzelen werden middenin de molen spiraalvormige

↑ Technische tekening van 'Conterfeijtinghe vant opmalen van de molens van de suijd Beamster' door Jan Adriaansz Leeghwater. (1575-1641/1654)

schroeven (de zogenaamde schroef van Archimedes) aangelegd die het water dieper konden wegpompen en hoger konden afvoeren omdat het verval groter was dan bij een scheprad. Ook bij de opgraving van 'onze' vierde Draaiordermolen zijn de resten van de verbouwingsfasen en de vervijzeling vastgelegd.

↑ Afbeelding van een vijzel aangebracht in de molen ter vervanging van het scheprad. (Afbeelding Noord-Hollands Archief)

De Draaioordergang

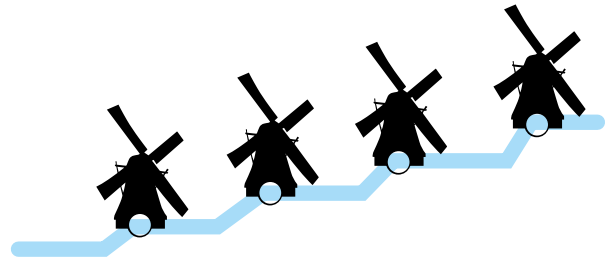
Wat door de archeologen direct onder het maaiveld werd aangetroffen, waren de funderingen en andere resten

van de helft van één van de vier windmolens van de Draaioordergang, zoals de vier samenwerkende molens worden genoemd. Ook werden er resten van activiteiten op het molenerf aangetroffen. Zo stond er op het erf bijvoorbeeld een bijgebouw of schuur, dat in die tijd ook wel het koehuis of het bliksemhuis werd genoemd. Eigenlijk was de schuur multifunctioneel, zoals de verschillende namen al doen vermoeden. Er kon vee staan, maar de molenaarsfamilie kon er ook schuilen tegen onweer en bliksem. Je kunt je voorstellen dat die hoge molens in een vlak landschap regelmatig getroffen werden door blikseminslagen waarbij er gemakkelijk brand kon ontstaan in een houten molen. Er zijn ook wel aanwijzingen gevonden dat er in dergelijke schuren in de zomer werd gewoond. Hoe de molen eruit zou zien was voor de onderzoekers niet geheel onbekend, want uit de tijd dat de molen nog functioneerde zijn wel beschrijvingen en afbeeldingen bekend van soortgelijke molens. Archeologen wisten dus redelijk goed wat ze zouden kunnen aantreffen op die plek. Dat is ook grotendeels bewaarheid geworden.

Bijna alle andere resten van de molen waren van hout. Onderzoek aan de houten resten van de molen leerde trouwens ook dat men in deze tijd veel hout importeerde uit andere landen zoals Frankrijk, Duitsland, Scandinavië en uit de Baltische gebieden. Dat was nodig, want door de intensieve scheepsbouw in ons land voor de VOC, voor handelsschepen op de Oostzee, de Middellandse Zee en de vaart naar Westindie hadden we vanaf de 16de eeuw grote tekorten aan hout! Het oorspronkelijke scheprad zelf, dat aan de zijkant van de molen was bevestigd, was ook van hout gemaakt.

[Een molengang zijn de samenwerkende molens op rij en de watergang die daardoor ontstaat. De uitvinder van de molengang is Simon Stevin. Hij verkrijgt daar in 1589 een octrooi voor dat in 1609 verloopt. Direct daarna maakt Jan Adriaanszoon hier dankbaar gebruik van door de Beemster droog te malen.]

↓ De beschoeiing zoals deze is aangetroffen bij het archeologisch onderzoek.

De omtrek van de molen bleek beschoeid met afgeschuinde houten planken. Waarschijnlijk is deze beschoeiing aangebracht ten tijde van de bouw en gebruikt als damwanden waardoor de molen in de bestaande molengang kon worden gebouwd.

Het erf van de molen volgt hetzelfde herkenbare patroon als de andere molens van de Draaioordergang. Dat was al bekend uit tekeningen en andere bronnen. De ligging van de molen ten opzichte van het erf was bijvoorbeeld al bekend, met een schuur en het erf ten noordoosten van de molen. Maar het was voornamelijk bijzonder dat de resten van het erf van de molenaarsfamilies konden worden onderzocht, want dat was nog nooit eerder gebeurd en kon een schat aan

informatie opleveren over de molenaarsfamilies en het leven in de 17de eeuw. De resten van de molen die eerder werden opgegraven, stammen namelijk bijna allemaal uit het begin van de 17de eeuw namelijk.

[Van de molen werden de bakstenen achterwaterloop en de voorwaterloop aangetroffen, de plekken waar het water van de molengang het scheprad werd ingelaten en waar het water weer afgevoerd werd naar het boezemwater. Direct voor het bouwblok van de voorwaterloop lag het zogeheten 'stortebed', een sterk door het water afgesleten bakstenen vloer waar het water van het houten scheprad opgedraaid werd en zo de molen kon verlaten. Aan weerszijden van dit stortebed zijn resten van muurwerk opgegraven. Dit muurwerk stond waarschijnlijk middels een boogconstructie met elkaar in verband, hoewel de boog niet overgebleven is.

Wat hadden mensen in die periode aan huisraad en bezittingen? Waar leefden ze van? Waren ze welgesteld of juist arm? Wat at zo'n molenaarsfamilie zoal? Zijn er nog resten te vinden van de verbouwing van de molen en van de watergangen? En zo waren er natuurlijk nog veel meer vragen waarmee het archeologisch onderzoek in 2017 begon.

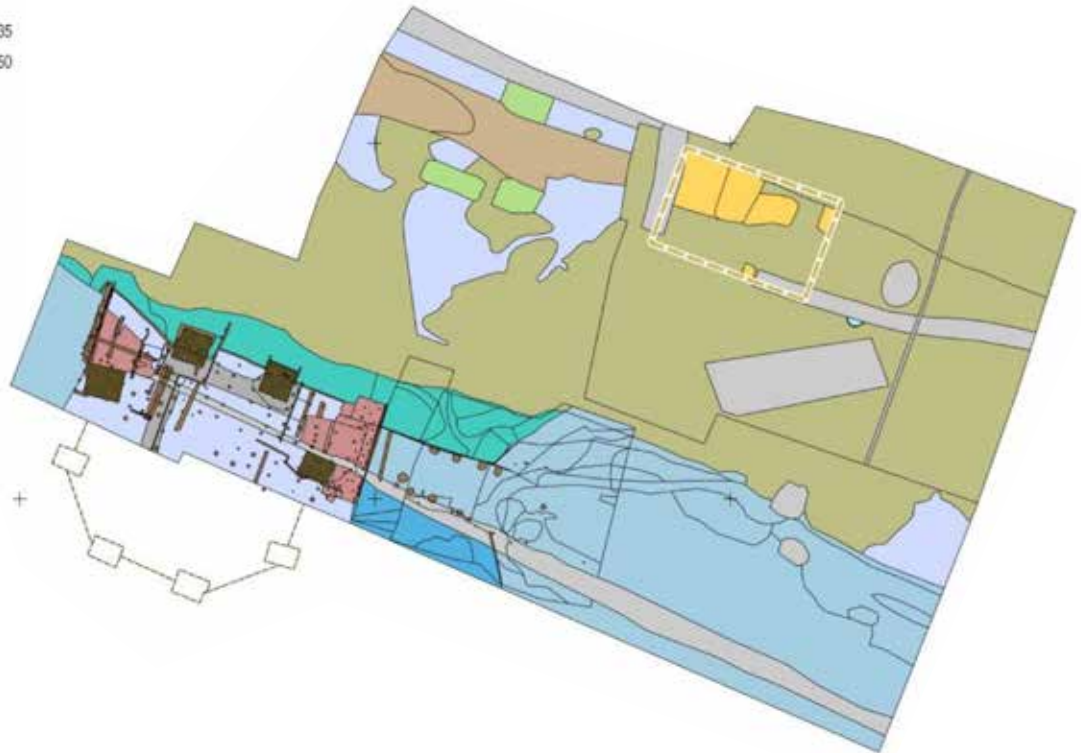
↓ De opgravingsplattegrond van RAAP laat de ligging van de molen en de verschillende bouwstadia goed zien.

Het molenerf

Archeologen konden grofweg drie fasen onderscheiden waarin er aan de molen is gebouwd en verbouwd. De eerste fase dateert van ongeveer 1632 waarin in de al bestaande molengang ruimte werd gemaakt voor de aanleg van onze molen. In de tweede fase was de molen in gebruik tussen 1635 en 1850. In de derde fase (tussen 1850 en 1880) was het scheprad in 1850 vervangen door een vijzel en was op die manier in gebruik tot de molen uiteindelijk in 1880 werd afgebroken. Van de laatste en de eerste fase zijn nagenoeg

legenda

	molengang: 1612 - 1632/1635
	molengang: 1632/1635 - 1850
	molengang: 1850 - 1880
	kulien slachtafval
	bijgebouw/ koehuis
	muurwerk
	hout
	recente versterking
	veen
	klei
	stiep/penant
	greppel
	waterput
	fundering
	muuruitbraak

↓ Op deze foto is een Zuid Hollands molenerf te zien.

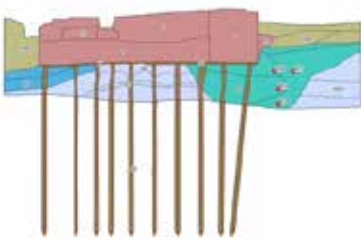
geen resten meer aangetroffen; de meeste vondsten die de archeologen deden komen uit die tweede fase, de gebruiksfase van de schepradmolen uit de 17de eeuw.

Het was aan het hout te zien dat de onderdelen van de molen door de eeuwen heen wel zo nu en dan zijn vervangen, maar er werden geen sporen van houtworm en andere vraatsporen aangetroffen. Aan het bouw materiaal van de molen waren ook andere dingen af te lezen. Bijvoorbeeld dat er bij de bouw gebruik is gemaakt van hergebruikte bakstenen. Dat is te zien aan de grote variatie aan baksteenformaten. Het werd gaandeweg het onderzoek bovendien duidelijk dat de molen enigszins was verzakt in het zuidelijk deel. Hoe dat komt is onduidelijk, het zou kunnen dat de funderingen ter plaatste versleten waren, maar het zou ook kunnen zijn dat bij de verbouwing van het scheprad naar de vijzelmolen een verzakking heeft plaatsgevonden. De molen was gefundeerd op houten palen die tot wel zes meter diepte in de bodem waren aangebracht.

[In 1850 verscheen er in Nederland een boek over het bouwen van molens. Het werd geschreven door de heer G. Krook. Ingenieurs, molenmakers en aannemers gebruikten het destijds regelmatig, voor nu is het een enorme bron van kennis over de bouw van molens. Met name de vele werktekeningen in het boek zijn bijzonder]

Op het erf werden dus ook de resten van een schuur aangetroffen, evenals veel kuilen waarin grote hoeveelheden slachtafval werd gevonden, onder anderen van runderen en kalveren. Van de schuur restte alleen enkele verkleuringen en een paar bakstenen. De molengang was ook onderdeel van het erf en werd door de archeologen systematisch onderzocht. Met name uit de molengang werden de meeste vondsten opgegraven die ons vertellen over het leven van weleer. Dat komt omdat er op het erf geen waterput werd aangetroffen. De bewoners gebruikten de watergang waarschijnlijk als watervoorziening en als plek waar kon worden gewassen. Met dat soort huishoudelijke activiteiten werden wel eens wat voorwerpen verloren, en er ging wel eens wat kapot. De resten daarvan zijn waarschijnlijk per ongeluk in de molengang terecht gekomen. Het zijn dan ook de vondsten uit de molengang die ons een doorsnede laten zien van de 250 jaar bewoningsgeschiedenis van de molen.

← Zo hebben de archeologen van RAAP de fundering aangetroffen.

↑ Een 'eigentijds' erf in Polen. In de besloten gemeenschappen aan de Oeder leeft men kleinschalig en geïsoleerd. Het is goed denkbaar dat het erf rondom onze molen vergelijkbaar was qua sfeer.

Vondsten uit het water

Het weinige dat we weten over de molenaars en hun gezinnen en van de levensstandaard van deze beroepsgroep weten we uit een studie die is gedaan naar aanleiding van de verkoop van een boedelinventaris van een molenaarsweduwe uit Leiden. Maria Dircksdochter heette ze en ze leefde in de 16de eeuw. In 1579 is de inventaris van de molen opgetekend omdat zij schulden had. Dit leverde kennis op over de gebruiksvoorwerpen die in de molen aanwezig waren en die een redelijke levensstandaard laten zien. Maar meer dan die ene inventarislijst hebben we niet. Je kunt je voorstellen dat de opgraving van het erf van de Draaioorder molen bij de

archeologen hoge verwachtingen schiepte.

Tijdens de opgravingen vonden zij bijzonder veel voorwerpen en andere resten terug die ons iets kunnen vertellen over de levensstandaard van de molenaarsfamilies. Meer dan 6000 vondsten vertellen het verhaal van deze molen. Een paar vondsten zijn hier zeker het noemen waard, zoals een kloot(bal) voor een werpspel dat in die tijd erg populair was, een opvallende hoeveelheid tinnen lepels (11 stuks in totaal) en aardewerkscherven, diverse kledingaccessoires, munten en bouwmaterialen zoals dakloden en glas-in-lood strips, maar ook een leisteen van het dak die ooit werd hergebruikt als snijplank.

Een deel van de aardewerken voorwerpen werd destijds waarschijnlijk verkregen als geschenk via bruiloften of partijen. Er werd dan zelfs op het vaatwerk geschreven dat het was geschonken aan bijvoorbeeld 'Neeltje en haar lief' gevolgd door het jaar van hun huwelijk. Dit is in de 17de eeuw een gebruik van de gewone man geweest en scherven waar delen van een jaartal op staan en één met het woord 'lief', zijn ook gevonden in de molengang op dit erf.

Al met al wijzen de vondsten uit de molengang op een karig bestaan, weinig voorwerpen die de archeologen opgroeven waren luxevoorwerpen. Een uitzondering vormde een zilveren gesp en luxe aardewerk uit Japan dat is aangetroffen (meer hierover treft u verderop in deze brochure). Daarnaast, en dat is natuurlijk heel bijzonder, kunnen we door de afbeeldingen op het aardewerk zien waar de molenaarsfamilie politiek gezien mee sympathiseerde. Zo werd een bord gevonden met de beeltenis van Willem V erop, waaruit de voorkeur voor de prins van Oranje blijkt in plaats van voor de patriotten. Ook zijn wandtegels met Bijbelse voorstellingen gevonden die uiting gaven aan de religieuze belevingen van de bewoners. Dit past overigens perfect in het bredere beeld waarin

poldermolenaars over het algemeen in de politiek van die tijd de kant kozen van de prinsgezinden en gereformeerden.

↓ Een aantal van de 11 gevonden tinnen lepels.

Het leven op het Draaioorder molenerf

Vanaf de 17de eeuw nam het aantal molens enorm toe in Nederland. In onze Gouden Eeuw nam de landbouw, de nijverheid en het aantal polders een vlucht. Het hoogtepunt daarvan werd bereikt in de negentiende eeuw toen er ruim 9000 molens werkzaam waren in ons land. De poldermolenaar was in dienst van het Dijkcollege van de Beemster. Echter, het maalloon dat hij voor zijn werkzaamheden ontving was waarschijnlijk niet voldoende om zijn gezin van te onderhouden, ondanks het feit dat hij onregelmatige werktijden had. Het was soms nodig om ook in de nacht te werken omdat de wind dat toeliet of zelfs noodzakelijk maakte. Toch was het zaak dat hij aanvullende verdiensten had en de molenaars die de Draaioorder molen bewoonden, werden vast met enige regelmaat ingezet als werklieden bij andere bedrijven. Misschien werkten ze als

rietsnijders, of werkten zij op andere boerenbedrijven. Al is dat soort informatie natuurlijk niet uit de opgravingen te halen, maar uit schriftelijke bronnen.

Wat we wel kunnen zien in de opgravingen is hoe bijvoorbeeld de behuizing was in de molen. Veel leefruimte hadden de bewoners niet. Met name toen de vijzel was gebouwd werd een groot deel van de begane grond in beslag genomen door de schroef. Boven werd waarschijnlijk geslapen door de kinderen van de molenaar, terwijl beneden naast het rad plek was voor de leefruimte en de bedstede van de molenaar en zijn vrouw. Kleine ramen lieten daglicht binnen, maar veel was dat niet.

Naast de molen werden schapen gehouden voor hun wol en er was waarschijnlijk een moestuin. Het is bekend dat molenaars vaak visrechten hadden en op die manier wat konden bijverdienen, maar afgezien van een enkele netverzwaaring en wat botmateriaal zijn er bij de opgravingen van de Draaioorder molen weinig aanwijzingen gevonden voor vissen of het eten van vis. Wel aten de families in de 17de eeuw zo nu en dan een eend en eieren, maar zij aten als vleesvoorziening met name runderen en kalveren die ze hoogstwaarschijnlijk zelf op het erf hielden en een enkel varken. Op het erf werd ook een paard gehouden, waarschijnlijk voor vervoer van mens en dier. Daarnaast was uit vraatsporen aan het botafval te zien dat er ook honden rondliepen op het erf van onze molenaarsfamilie. Ook wijzen kattenbotten op de aanwezigheid van deze dieren op het molenerf.

↑ Porseleinen kopje, een bijzondere vondst. Het kopje is vervaardigd in China ca. 1750.

→ Dit kopje is ruim 100 jaar later gemaakt en men heeft goed gekeken naar het Chinees porselein.

←↑ Een tevreden roker is geen onruststoker, dat dacht men toen. De twee afgebeelde pijpen vertellen ons door hun vorm en grootte hoe oud ze zijn. De stempel op de onderkant van de kop vertelt ons waar de pijp is gemaakt.

[Uit oude teksten en prenten blijkt meer dan eens dat er op een bepaalde manier werd aangekeken tegen molenaars. Ze worden vaak afgeschilderd als bedriegers, dieven of als overspelige echtbrekers. Deze stereotype beelden komen veelvuldig voor in laatmiddeleeuwse literatuur. Het is waarschijnlijk zo dat dit negatieve beeld van molenaars sterk is beïnvloedt door de sociaaleconomische omstandigheden van de molenaarsfamilies. Het beroep van molenaar werd vaak als eerloos gezien en dat had verschillende redenen. Eén reden was dat de molen vaak buiten de stad stond, hetgeen de molenaar enigszins buiten de maatschappelijke orde plaatste. Er was gewoon minder sociale controle waar de molen stond. Molenaars hadden daarnaast een redelijke economische zelfstandigheid, ze hadden een vast inkomen en veel mensen waren van hen afhankelijk, maar molenaars betaalden wel pacht- en belasting aan een heer. Ze stonden als het ware tussen de toenmalige feodale samenleving en de stedelijke samenleving in.]

Daarnaast werd ook de molen sinds de Romeinse tijd gekoppeld aan seksualiteit. In de molen of in de bijgebouwen kon bijvoorbeeld prostitutie bedreven worden. Zo bestaat er zelfs een tekst uit Hamburg van een proces uit 1483 waarin er onderscheid wordt gemaakt tussen straat-, bad- of molenprostitutie! Maar wanneer we kijken naar de situatie in de Beemster zien we een ander beeld, een beeld waarin sinds de 16de eeuw de molenaars wel degelijk onderdeel uitmaakten van de toenmalige maatschappij. Onze molenaarsfamilies hadden bijvoorbeeld gebruiksvoorwerpen (zoals aardewerk) die getuigen van het feit dat de mensen in de Beemster molen met de laatste mode megingen.]

↑ Naaldkoker van been met schroefdraad en versiering.
↓ Een leuke vondst is de klootbal, een kogel die bedoeld is voor het balspel klootschieten of kogelwerpen. De datering is ca. 1600-1900.

Molenaar is een beroep dat je lastig op school kunt leren. Het is grotendeels afhankelijk van het opdoen van praktijkervaring. Om die reden werd, ook bij onze molen, het beroep waarschijnlijk van vader op zoon doorgegeven. Het zou dan ook zo kunnen zijn dat er generatieslang dezelfde familie gewoond heeft. En hoewel we veel van hun spullen hebben teruggevonden, kennen we hun namen helaas niet. Hoewel, door de verkoop van het bouw materiaal van de molen in 1880 zijn wel de namen van het laatste gezin dat de molen bewoonde overgeleverd.

Theunis Kerkhof geboren in 1780 was er sinds 1820 aangesteld als molenaar. Hij was getrouwd met Antje Duif en zij hadden samen vier kinderen, Dirk van 11 jaar, Arend van 8, Maartje van 6 en Elisabeth van 3 jaar. Ook Dirk Duif, misschien een broer van Antje, woonde op de molen. Hun namen werden opgetekend bij de verkoop, maar we hebben helaas geen idee hoe het dit jonge gezin verder vergaan is in het leven, waar ze heengegaan zijn en hoe ze hun leven na de verkoop van de molen hebben ingevuld. Dit is iets waar we alleen nog maar naar kunnen gissen.

← Kom van Fries aardewerk met slibversiering. De datering is tussen ca. 1675-1800

Techniek van wereldformaat

Het Koninkrijk Nederland is tien door UNESCO erkende werelderfgoederen rijk. Deze vertellen samen het verhaal van Nederland over het waterbeheer, de burgersamenleving in de Gouden Eeuw en de Hollandse traditie om ons land te ontwerpen. Het zijn als het ware de onderliggende bouwstenen van ons land. Lees hierover meer op www.werelderfgoed.nl. Vier van deze tien werelderfgoederen liggen in de provincie Noord-Holland. Naast Droogmakerij de Beemster zijn dat de Amsterdamse grachtengordel, de

Stelling van Amsterdam en de Waddenzee. De techniek achter Droogmakerij de Beemster is een schoolvoorbeeld van hoe Nederlanders grote delen van hun land hebben drooggelegd. Deze techniek kan dus met recht worden aangeduid als een techniek 'van wereldformaat'. De Beemster fungeerde van oudsher als voorraadkamer voor de snel groeiende stad Amsterdam en nog steeds vervult de Beemster deze rol. Hoe dit werelderfgoed en de ondernemers met hun tijd meegaan lees je op www.vanwereldformaat.nl.

Wil je zelf het landschap van werelderfgoed de Beemster ontdekken? Begin dan je (fiets)tocht bij het bezoekerscentrum Beemster in Middenbeemster. Voor openingsdagen- en tijden zie www.bezoekerscentrumbeemster.nl. De site biedt ook historische achtergrondinformatie.

In de Beemster is het niet meer mogelijk om met eigen ogen te zien hoe een complex van historische molens samen werkt om een polder droog te maken en houden. In de naastgelegen polder de Schermer, drooggemalen in 1635, kun je wel nog een museummolen bezoeken (www.museummolen.nl). Of maak een uitstapje naar het werelderfgoed Molencomplex Kinderdijk-Elshout in de provincie Zuid-Holland (www.kinderdijk.nl). Negentien historische molens met scheprad en vijzel zijn daar nog volop in bedrijf.

→ Een prachtige wandtegel met een molen en schepen op de achtergrond, hoe kan het ook anders. Gevonden bij het archeologisch onderzoek. Hier de tegel voor en na reinigen.

Colofon

Deze brochure is een uitgave van de provincie Noord-Holland.

[Tekst] Jolanda Bos

[Tekstsamenstelling] met medewerking van Nienke van Kuijeren, provincie Noord-Holland, en is gebaseerd op het onderzoek aan de Draaioorder molen door RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

[Redactie] Provincie Noord-Holland

[Beeldredactie] BLKVLD – Lonneke Beukenholdt

[Ontwerp en opmaak] BLKVLD Uitgevers

[Beeldverantwoording]

Provincie Noord-Holland/Kees Zwaan p.7,24

RAAP - p.13,14,15,17,18,20,21,22,

Openluchtmuseum Arnhem - p.20

Nationaal Archief - p.5 (kaarten)

Noord-Hollands Archief - p.7

Wikipedia - p.3,7,8,16

Lonneke Beukenholdt - p.2,4,5,6,9,13,14,16,19,21,22-23

BLKVLD uitgevers - p.2

Rijksmuseum - p.20

Olav Odé - kaart p.2

Kees Mostert - p.17

Provinciale Atlas -p.7,10,11,12

Huis van Hilde

In het archeologisch centrum Huis van Hilde in Castricum gaat u terug in de tijd. Hier vindt u een vaste tentoonstelling over de archeologie van Noord-Holland, tijdelijke tentoonstellingen en veel (kinder)activiteiten. Huis van Hilde herbergt ook het archeologisch depot van de provincie Noord-Holland. Zo'n 2 miljoen archeologische vondsten die in Noord-Holland zijn gedaan, worden hier bewaard en verder onderzocht.

De collectie en documentatie zijn digitaal te raadplegen via: collectie.huisvanhilde.nl.

Huis van Hilde ligt direct naast station Castricum aan het Westerplein 6. Plan een bezoek aan Huis van Hilde via huisvanhilde.nl.

Castricum, januari 2020

